

УДК 37.017.92

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ЯК ЗАВДАННЯ ПЛАНЕТАРНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Є. А. Зеленов

В статті визначаються та аналізуються основні фактори формування лідерських якостей у студентської молоді в умовах глобалізованого світу (глобалізація, інформаційна революція, глобальний вектор гуманізму у розвитку світової цивілізації, процес демократизації всіх сторін життя людства). Визначаються лідерські якості, що дозволяють лідеру бути ефективним у нових умовах (глобальне мислення, націленість на розуміння і впровадження нових технологій, орієнтованість на партнерство, здатність ефективно розподіляти керівництво, ділитися повноваженнями, врахування різноманіття культур у взаємодіях як зі своїми підлеглими, так і з іншими лідерами, толерантність, допитливість і прагнення до розвитку).

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерські якості, глобалізований світ

Постановка проблеми у загальному огляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Однією з найактуальніших проблем багатьох людинознавчих наук є проблема лідерства як у філософському аспекті, так і у практичному плані. Роботи багатьох вчених як вітчизняних, так і зарубіжних присвячені розв'язанню саме цієї проблеми. Р. Кричевський, Б. Паригін, А. Петровський, Л. Уманський, А. Лутошкін, О. Чернишов та багато інших присвятили свої наукові розвідки створенню цілісної теорії лідерства і зокрема визначенню основних людських якостей, що в своїй сукупності та інтеграції дозволяють людині претендувати на роль лідера в різних групах і колективах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз поглядів на сутність феномену лідерства показав, що єдиної точки зору на його визначення в науці не існує. Наприклад, соціологи вважають, що лідер – це член групи, здатний її очолити, показати приклад, організувати виконання завдання і визнаний у цій ролі більшістю членів групи.

Дещо по-іншому трактують сутність поняття «лідер» психологи. Вони розглядають це поняття в трьох ракурсах. По-перше, група має визнати право особистості приймати за неї рішення. По-друге, особистість має бути здатна до прийняття такого рішення. По-третє, особистість має бути здатна вплинути на членів групи і надихнути їх на досягнення певної мети.

Педагоги дотримуються майже такої ж точки зору. Наприклад, А. Кузьмінський та В. Омеляненко визначають, що лідер – це член колективу, який у важливих ситуаціях здатний помітно впливати на поведінку членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу [3, с. 305]. Д. Алфімов зазначає, що «ефективний лідер» – це особистість, яка має значний вплив на думку й поведінку членів групи та яка планує, організовує, контролює діяльність підлеглих задля розв'язання завдань, поставлених перед групою, передаючи їм своє бачення майбутнього й допомагаючи їм адаптуватися до нового [1, с. 50].

В залежності від характеру та масштабу завдань, що постають перед різними групами, вчені розрізняють три типи лідерів: 1) політичний тип (державні, громадські діячі); 2) соціальний тип (у профспілковому русі, різних товариствах – наукових, творчих, спортивних); 3) побутовий тип (у сім'ї, учнівських колективах, студентських групах, об'єднаннях за інтересами) [1, с. 46].

Цікаву точку зору висловила Є. Тихомирова, яка розрізняє лідерів-творців і лідерів-руйнівників. Лідер-творець працює в інтересах групи та всіх її членів, яких веде за собою. Лідер-руйнівник діє у власних інтересах, для нього на першому місці не справа, а егоїстичне бажання захищати себе, використовуючи для цього справу й людей, що його оточують [10].

Як вказує В. Татенко, є ще й класифікація лідерів за стилем поведінки: 1) директивний; 2) демократичний; 3) колегіальний; 4) ліберальний; 5) наставницький; 6) гнучкий; 7) догматичний [9, с. 13].

Стосовно поняття «лідерські якості» справедливою є точка зору Д. Алфімова, який вважає, що це – узагальнені властивості лідера створювати нове бачення розв'язання проблеми, успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення групою або організацією цілей [1, с. 50].

Дуже важливим для наукового розуміння і осмислення феномену поняття «лідерські якості» є його обґрунтоване структурування. Л. Уманським та А. Лутошкіним [12] було виділено одинадцять загальних організаторських якостей, які можна віднести до лідерських:

1) практичність розуму; 2) товариськість; 3) глибина розуму; 4) активність; 5) ініціативність; 6) наполегливість; 7) самовладання; 8) працездатність; 9) спостережливість; 10) організованість; 11) самостійність. А. Зоріна додає до них ще й такі якості, як уміння переконувати, впевненість в собі, творчий потенціал, уміння налагодити позитивну атмосферу в колективі [2].

О. Тихомирова також визначила загальні та специфічні якості особистості лідера: 1) загальні якості (ними володіють не тільки лідери, а й ті, хто прагне ними стати): компетентність; організованість; працездатність; активність; ініціативність; товариськість; наполегливість; самостійність; самовладання; спостережливість; кмітливості; 2) специфічні якості лідера (своєрідні індикатори лідерських здібностей): організаторська проникливість; здатність до активного психологічного впливу; здатність до організаторської роботи, лідерської позиції, потреба брати відповідальність на себе [11, с. 20].

Аналізуючи феномен лідерства з позицій психології управління, І. Чередниченко та І. Тельних [14, с. 262] визначають найбільш суттєві особистісні якості людини як лідера, що значною мірою визначають її успіх у діяльності: 1) особистісні риси лідера; 2) уявлення лідера про себе самого; 3) потреби і мотиви, що впливають на поведінку; 4) система найважливіших переконань; 5) стиль прийняття рішень; 6) стиль міжособистісних відносин; 7) стійкість до стресу.

Р. Берон, С. Бирн та Б. Джонсон [7, с. 429], аналізуючи проблему рис, що творять зі звичайних людей лідерів, пишуть, що у лідерів більше ніж у інших людей розвинута наполегливість, тобто бажання успіху, поєднана з великою енергією і рішучістю, самовпевненістю та креативністю. Вони зазначають, що основна мотивація лідерства – бажання керувати і мати владу над іншими людьми.

Але головною характеристикою лідера автори вважають високий рівень пристосованості, тобто здатність усвідомлювати, які дії чи підходи потрібні в даній ситуації, і потім діяти відповідно до них.

В соціальній психології дослідники феномену лідерства (наприклад, Р. Чалдини та інші [13, с. 174]) виділяють серед лідерів таких, що здатні перетворювати групу і надихати її на виконання своїх власних цілей. Вони інтелектуально стимулюють своїх послідовників, дозволяють їм випробувати свої життєві позиції і цінності, переконують їх, що ті особисто грають значні ролі і стали значним внеском у спільну справу. Автори цієї концепції назвали таких лідерів харизматичними, вкладаючи у це поняття їх здатність до трансформування групи послідовників.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Взагалі, у зв'язку з процесами надзвичайного ускладнення структур, що потребують організації взаємодії, в умовах інформаційного суспільства, що розвивається надзвичайно швидкими темпами, а також глобальною тенденцією демократизації всіх сторін людського життя, змінюється і погляд на сутність управління як такого. На перший план виходить фігура харизматичного лідера, а не начальника чи керівника. Лідерство передбачає наявність в організації послідовників, а не підлеглих. Відповідно відносини «начальник – підлеглий», властиві традиційному погляду на управління, замінюються відносинами «лідер – послідовник» [4, с. 16].

Л. Столяренко описує ключові риси харизматичного лідера [8, с. 276]. Перш за все, він зауважує, що його (лідера) індивідуальні інтереси, потреби і цінності не завжди можуть збігатися з загальногруповими, але лідер, попри це, має демонструвати особисту щирість прихильності загальногруповим цілям, готовність йти на ризик заради їх досягнення. По-друге, харизматичний лідер навіює членам групи нові цінності, але цей процес має не насильницький характер. По-третє, харизматичні лідери, як правило, підкреслюють позитивне значення діяльності даного колективу, для суспільства в цілому – благородство роботи лікаря і педагога наприклад, чи героїчний характер діяльності працівників міліції тощо. По-четверте, харизматичний лідер виявляє в людині все найкраще. Сам характер завдань, які він ставить перед своїми підлеглими, дозволяє їм відчутти свою компетентність, незамінність, свою здатність подолати труднощі. По-п'яте, в групі з харизматичним лідерством першорядну роль грають не зовнішні стимули (заробітна плата, престижність діяльності), а внутрішня мотивація – реалізованість потреб у самовираженні, усвідомлення власної значущості, визнання з боку лідера і членів колективу.

Науковців також цікавить проблема визначення ефективного лідера. Такі лідери, на думку М. Мескона, М. Альберта та Ф. Хедоури [5], здатні нести відповідальність за свою поведінку, бажать досягти поставленої мети, а також мають освіту і досвід щодо конкретного завдання, яке треба виконати.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета даної статті – визначити та проаналізувати нові фактори, породжені процесом глобалізації, що впливають вже зараз і будуть впливати в майбутньому на ефективність діяльності лідерів та визначити ті нові лідерські якості, що відповідають новим умовам діяльності лідерів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Доля всього людства багато в чому залежить від ефективності діяльності так званих «глобальних лідерів». Взагалі так визначають у світовій економіці країну, яка на даний момент займає найбільш вагомий позицію в тій чи іншій галузі виробництва чи торгівлі. Але ми розуміємо «глобального лідера» як керівника, що має своєю діяльністю впливати на перебіг подій в глобалізованому суспільстві. Тому, на нашу думку, він повинен мати планетарну свідомість.

В контексті завдань планетарного виховання студентської молоді важливе значення має з'ясування номенклатури якостей таких керівників, бо майбутні «глобальні лідери» зараз сидять на студентській лаві.

Багато властивостей, що вважалися необхідними для ефективного керівництва, були і не втратили актуальності сьогодні, збережуть своє значення і в майбутньому. Такі якості, як передбачення, чесність, орієнтованість на результат і турбота про інтереси клієнта, завжди життєво важливі як для минулого, так і для майбутнього. В той же час з'явилися нові обставини, що значно впливають на ефективність діяльності лідера будь-якого колективу чи групи. Перш за все, це – глобалізація, яка є об'єктивною реальністю, незважаючи на всі негативні оцінки цього явища. По-друге, це – інформаційна революція, яка вже суттєво змінило життя і не тільки у розвинених країнах. В майбутньому ці зміни мають докорінно трансформувати не тільки картину світу, але й свідомість наступної генерації людей. По-третє, це – глобальний вектор гуманізму у розвитку світової цивілізації. І, нарешті, по-четверте – процес демократизації всіх сторін життя людства – і політичного, і економічного, і культурного, і соціального. Ці обставини або фактори вже зараз впливають на формування лідерських якостей студентської молоді, а в майбутньому наберуть ще більшої ваги.

Процес глобалізації ставить лідера перед необхідністю побудови довгострокових відносин з людьми за межами свого культурного поля. Йому доводиться досягати цілей там, де панують інші правила і порядки, і будувати відносини з людьми, у яких, можливо, зовсім інші цінності і сприйняття. Тому, майбутній генерації лідерів доведеться формувати у себе і своїх підлеглих глобальне мислення. Це якісна характеристика мислення, здатного переробляти величезний обсяг інформації з широкомасштабних проблем світу, країни або народу. Це мислення широкими категоріями, системне, прогнозне, цілісне. Людина глобального мислення виділяє проблему цілком, у всіх її зв'язках і залежностях, не дивлячись на межі охоплення, і вирішує, сприяючи подальшому

духовному, соціальному або економічному розвитку та самовдосконаленню народів, держав, великих людських спільнот. Люди з глобальним мисленням, здатні планетарно мислити, особливо потрібні в галузі науки, політики та управління. Цю якість мислення можна формувати вже у школі, особливо на уроках гуманітарного циклу дисциплін [6].

Глобальне мислення формується на основі знань про світ незалежно від кількості відвідуваних країн. Носій глобального мислення може взагалі не їздити по світу, але він повинен вміти «бачити» крізь межі окремих територій і країн. Керівникам в усіх сферах діяльності доведеться дивитися на себе як на громадян світу з набагато ширшими поглядами і набором цінностей.

Нові технології, перш за все – інформаційні, роблять глобальне мислення одним з важливіших якостей майбутнього лідера в будь-якій сфері. Адже саме вони є причиною і, одночасно, породженням процесу глобалізації.

Тому така якість майбутніх лідерів як націленість на розуміння і впровадження нових (не тільки інформаційних) технологій в діяльність стає вкрай необхідною. Необхідно: розуміти, чим нові технології можуть бути корисними в різних сферах життя; залучати, розвивати і підтримувати технічно компетентних працівників; знати, в які нові технології слід направляти інвестиції і як управляти цими інвестиціями; подавати приклад в застосуванні нових технологій.

Технології допоможуть усунути перешкоди на шляху розвитку позитивних процесів в економіці, політиці, культурі, соціальному забезпеченні тощо, що здавалися нездоланими в минулому. Лідери майбутнього повинні будуть мислити і діяти з позицій розуміння своєї діяльності як невід'ємної частини глобального процесу перманентної модернізації суспільства. Лідери, здатні саме на таке розуміння і бачення, отримають величезну конкурентну перевагу.

Ці ж фактори впливають на важливість наявності у лідерів глобалізованого світу такої якості як орієнтованість на партнерство, бо розвиток партнерських відносин і альянсів набуде в майбутньому набагато більше значення, ніж це було в минулому і ніж це є зараз.

Ще одна якість майбутніх лідерів – здатність ефективно розподіляти керівництво, ділитися повноваженнями. Це ознака суто демократичного суспільства і є проявом глобальної тенденції демократизації всіх сторін життя планетарної цивілізації.

В майбутньому роль керівників-лідерів має де в чому змінитися, а саме, у ставленні до своїх підлеглих. Інформаційна цивілізація змінює систему цінностей і пріоритетів усіх людей, помічають вони це чи не помічають, хочуть цього чи ні. Зростає вага і значення висококваліфікованого персоналу. Саме висока кваліфікація працівників-підлеглих є ключем до успіху будь-якої діяльності в будь-якій сфері життя.

Висококваліфіковані працівники – це люди, які знають про свою роботу більше, ніж їхні керівники. Традиційні моделі керівництва таким персоналом вже не будуть ефективними. Тобто лідерам майбутнього доведеться вибудовувати відносини зі своїми підлеглими на іншій принциповій основі, на принципах гуманізму, демократизму, поділу повноважень та відповідальності. Здатність до виявлення, залучення та утримання талановитих працівників буде цінною якістю лідера майбутнього.

Глобалізований світ відрізняється надзвичайним темпом розвитку всіляких контактів між представниками різних культур. Ця обставина обумовлює необхідність для майбутніх лідерів такої якості як врахування різноманіття культур у взаємодіях як зі своїми підлеглими, так і з іншими лідерами. Це передбачає різноманітність підходів до керівництва та виробництва, особистої поведінки і цінностей, взаємовідносин рас і статей. Вони повинні усвідомлювати не тільки економічні і правові відмінності, але і відмінності соціального і мотиваційного характеру, які існують у сфері праці в усьому світі. До уваги слід брати як більш, так і менш значущі складові конкретної культури. Все більшого значення для досягнення поставлених цілей буде мати здатність до правильного стимулювання та мотивування працівників – представників різних культур. Тому для майбутніх лідерів глобалізованого світу все більш важливою стає така якість як толерантність. Дійсна толерантність полягає не в терпимості до чогось вам незрозумілого чи неприємного, а в тому, що ви свідомо нормально ставитеся до будь-якого прояву інакшості. У цьому полягає головна задача роботи над собою майбутніх лідерів і саме на це має бути спрямована робота з планетарного виховання студентської молоді.

Ще однією важливою якістю лідера в сучасних і, головне, в майбутніх умовах життя є допитливість і прагнення до розвитку. Якщо лідер прагне зберігати своє положення протягом тривалого часу, він зобов'язаний постійно вчитися, осягати особливості поведінки і мотивації представників інших культур та використовувати набуті знання задля досягнення поставленої мети.

Висновки. Лідери, здатні розуміти, цінувати і ефективно мотивувати колег, що належать до різних культур, стануть найбільш цінним ресурсом у майбутньому.

Література

1. Алфімов Д. В. Зміст феномену «лідерські якості особистості» / Д. В. Алфімов // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т ; [голова ред. ради: А. О. Монаєнко; редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 11 (64). – С. 44–51.
2. Зорина А.В. Формирование лидерских качеств у студентов в вузе: результаты эксперимента // Известия Волгоградского государственного педагогического университета – 2009. – № 1. – С.126-129.
3. Кузьмінський А. І. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посіб. / А. І.Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання, 2006. –311 с.
4. Ларионов В.Г., Мельников, О.Н. Природа лидерства. // Российское предпринимательство. 2001. – №4. Электронная версия журнала; http://creativeconomy.ru/mag_rp/index.php?str=3&id=136
5. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. – М.: Вильямс, 2007. – 672 с.
6. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога) http://spiritual_culture.academic.ru/513/
7. Социальная психология: ключевые идеи / Р. Бэрн, Д. Бирн, Б. Джонсон. – 4-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 512 с.
8. Столяренко Л.Д. Психология делового общения и управления : учебник. – Ростов н/Д: Феникс, 2005. – 416 с.
9. Татенко В. Типология лидерства / В.Татенко // Психолог. – 2006. – № 34. – С.12–14.
10. Тихомирова Е.И. Лидерство в молодежной среде : монография. – Оренбург: Изд-во ОГУ, 2000. – 150 с.
11. Тихомирова О. Виховання лідера / О. Тихомирова // Шкільний світ. – 2009. – № 8. – С. 19–23
12. Уманский Л. И. Психология и педагогика работы комсорга / Л. И. Уманский, А. Н. Лутошкин. – М.: Мол. гвардия, 1984. – 206 с.
13. Чалдини Р., Кенрик Д., Нейберг С. Социальная психология. Пойми других, чтобы понять себя! – СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. – 256 с.
14. Чередищенко И.П., Тельных Н.В. Психология управления. – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 608 с.

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ КАК ЗАДАЧА ПЛАНЕТАРНОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Е. А. Зеленов

В статье определяются и анализируются основные факторы формирования лидерских качеств у студенческой молодежи в условиях глобализирующегося мира (глобализация, информационная революция, глобальный вектор гуманизма в развитии мировой цивилизации, процесс демократизации всех сторон жизни человечества). Определяются лидерские качества, позволяющие лидеру быть эффективным в новых условиях (глобальное мышление, нацеленность на понимание и внедрение новых технологий, ориентированность на партнерство, способность эффективно распределять руководство, делиться полномочиями, учет многообразия культур во взаимодействиях как со своими подчиненными, так и с другими лидерами, толерантность, любознательность и стремление к развитию).

Ключевые слова: лидер, лидерство, лидерские качества, глобализованный мир.

FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES AS A GOAL OF STUDENTS' PLANETARY EDUCATION

E. A. Zelenov

This article defines and analyzes the main factors of leadership qualities formation among students in the globalized world (such as globalization, the information revolution, the global humanism vector in world civilization development, the process of democratization of all aspects of human life). The article defines those leadership qualities that allow the leader to be effective in new world conditions (global thinking, focus on the understanding and implementation of new technologies, focus on partnership, the ability to effectively share leadership, share authority, the integration of diversity of cultures in interactions with both its subordinates and with other leaders, tolerance, curiosity and aspiration for development).

Keywords: Leader, leadership, leadership qualities, globalized world/

Зеленов Євгеній Анатолійович – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: olmer1954@gmail.com

Zelenov Evgeniy Anatoliyovich – Ed.D., Professor at Pedagogics Department of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: olmer1954@gmail.com